

ITAVI VAKAVANUA ERA QARAVA NA MARAMA

Vakarautaka: Naomi Koroisamanunu
Tabana ni Vosa kei na iTovo Vakaviti

NA ITAVI VAKAVANUA ERA QARAVA NA MARAMA.

Vakarautaka o: Naomi Koroisamanunu
©Tabana ni Vosa kei na itovo VakaViti

Era sega ni dau vakacabori iversevu, tabua se magiti o ira na marama. Era sega tale ga ni tarā, kaciva se vatonaka na kā e vakacabori mai, era dau vakamaluataka ga.

Ni dau caka tale ga e dua na veiqaravi vakavanua era sega ni vakaitavi kina, ia nira sega ni vakaitavi kina, era na tiko ga vakatikitiki se ra sega sara ga ni tiko kina.

E vica na ivakarau vakavanua era dau vakaitavi kina na marama e wili kina na qalowaqa, na tabisa, na cere, na takitaki, na veisiko se na drekedreke, na tevutevu, na roqoroqo, na tikotiko, veilumu, ivakacoa, Vakamiraseniwaitui &s.

Sa qai kena ikuri na itavi ni veitutu nei dui watidra. Me vaka mada na itutu vakaradinivanua. Ena dau liutaka na nodra cakacaka na yalewa lewe ni yavusa o koya na marama watina na turaga. Nira takitaki, ena liutaki ira, ke ra tevutevu se dua tale na soqo era vakaitavi kina na yalewa, ena liutaka ga na ilakolako o Radinivanua, na nona marama na turaga. Ni caka e dua na meke vakavanua ena vakaitavi na Radinivanua, ena kilaitani ga o koya ena vuku ni vanua e tiko kina – oya ni na tu sara ga e loma me bolā na meke. Ena kilaitani tale ga o koya ena nona iukuuku. E masikuvui na nona isulu, ena rawa me tekina toka na lawe.

Sa qai koto na veicakacaka e veisiga e qaravi e vale, me vaka na savasava, vakasaqa, sasamaki, na samusamu, na talitli, na vakasucu gone, na vakarau kakana, meu cavuta mada ga eso.

Ena so tale na vanua me vakā mai Naitasiri, era sou ina teitei na marama mera lai kau kakana dina mai, ra dreke mai inodra vale, ni bera nira qai vakatoka ti me ikatalau.

Nira sa dabe na lewe ni uvale mera katalau, e sa na dabe sara tiko mai ra na marama radinivale, toka tikiva koya yani na luvena yalewa, me rau veiqaravi, rau qai dau iotioti duadua ni kana.

Ena ivola nei Talatala Tomasi Wiliame, na 'Fiji and the Fijian' (tbn 169) e kaya ni sa rui vakalolomataki na yalewa e Viti. Ena vuqa na vanua, e okati me manumanu ni dreke iyaya, e nona cakacaka kece ga, ka vakatabui me vosa ena soqo, se curuma na Burekalou, ena kania vakavoraki ga eso na mataqali kakana, ka ra na rawa wale ga ni kana, ena gauna sa kana mamau kina na watina. Ni se gone, e bobula ni gagano, ni sa uabula e sa bobula ni veivakararawataki.

(‘Woman is fearfully degraded in Fiji. In many parts of the group she is a beast of burden, not exempt from any kind of labour, and forbidden to enter any temple: certain kinds of food she may eat only by sufferance, and that after he husband has finished. In youths, she is the victim of lust, and in old age, of brutality.’)

E sega ni dua e rawa ni vakabekataka na bibi ni yalewa, ena bula ni veiqaravi e vale, se ina vanua, ka ra sa nuitaki tu na marama mera na vakasucumi ka vakatubura na kawa iTaukei.

ITAVI VAKAVANUA ERA QARAVA NA MARAMA

Vakarautaka: Naomi Koroisamanunu
Tabana ni Vosa kei na iTovo Vakaviti

Sa na yaga kina mera vakamareqeti na marama.

Na ivakamacala kece e tabaki eke era kau mai na ivola sa tabaki oti, na tepi katoni ena 1974 kei na veitarotarogi. Era na cavuti tiko ga eke na veivanua e katoni, volai se vakatarogi oti na kedra itukutuku.

Ia qo na veika vakavanua era dau vakaitavi kina na marama. Qō na kedra ivakamacala.

Na Qalowaqa

Oqo na veikidavaki vakamarama e dau caka vua e dua na marama bale. E dau caka galugalu ga na veikidavaki vakamarama oqo.¹ Ena gauna e liu, era dau vuto yani i wai na marama mera lai tavaka na waqa e vodo tiko mai kina na marama bale. E dua vei ira na marama e vuto tiko yani qo, ena lai sevuka na mua ni waqa e liu ena waitui qai kotora kina e dua na tabua.²

E se qai duabulu ga na qalowaqa e vakayacori e Viti. Qō na qalowaqa a caka vua na Raluve ni Bolatagane, Princess Anne, ena 1974, era a sega ni vuto iwai na marama, era a veikidavaki ga ena raralevu e Suva. A tavo tu e dua na takia e rara, ra qai yaturua mai na marama mera tuva na matanivola na 'Va,' oyā mera sota ena dua na muana, ra qai dodo veiyawaki. O rau na tu duadua mai liu, rau veiyawaki duadua. Era a tama vakamarama, "**Mai na vakadu – u – ua.**" Rau sa qai gole cake e rua na marama mai na boto ni tuvatuva, dua e kauta tiko mai na tabua, ka dua, na draunivia e tawa tiko kina na waitui. A qai sevuki na mua ni takia e liu ena waitui me vakatakarakarataka na kena dau sevuka na waitui na waqa, ni dau vakayacori na qalowaqa e liu mai waitui; sa qai kotori na tabua. Sa qai gole cake mai na matanivanua, taura na tabua mai na vanua e koto kina, a tubera cake vua na Marama Bale. Ena gauna qō era sa veiqaraqaravi tu na marama. O rau na botoisau, se o rau na tu sara mai na boto ni tuvatuva, rau sa qai toso cake mai vakamalua ra qai veitosotosoi na marama ena dua na ituvatuva vou, mera qarava cake mai na Marama Bale.

Era dau kila vinaka na nodra dui tutu na marama kei na nodra dui ukuuku, me kua sara ni dua e tu cala se daramaka na iukuuku e sega ni veiganiti kaya. Kevaka e dua na marama e tokara cala tu e dua na iukuuku, me vaka beka na lawe, sa na rawa ni kovei se kaliraki tani mai vua na lawe, qai viritaki e ra. Na kaliraki tani ni ukuuku e itavi nei koya e vakatulewataka tiko na veiqaraqaravi.

Na Tabisa

Na kena tukuci na isulu kei na iyau tale eso mai na ivana ni waqa ena gauna e vakarau udu yani ina dua na vanua. E dau kena ivakarau me qalovi mai vanua na iyau ni **tabisa**. Mai Yasawa e vakayacori **na tabisa** ni kau na matanigone se na kena vakalolokutaki na mate. Ni sa laurai mai vanua na waqa ukutaki ena voivoi se loga (ibe), era sa kila sara o ira mai vanua, ni waqa e soko tiko yani yā, e kau matanigone tiko yani. Ia, ke ra raica ni ubi tu na laca ena isulu loaloa, era sa kila ni yaco tiko yani na waqa ena vakaloloku ni mate. Sa na caka sara na kaci mera sa mai wawa e matasawa eso vei ira na lewe ni vanua. Ni sa voleka mai na waqa, ena qalova yani na uabula, mera lai tukuca na iyau. Era sa qai gole vata kece mai ivanua me mai tomani na kena cakacaka vakavanua tale eso.³ E vakayacori tale ga na **tabisa** me kidavaki kina e dua na

¹ 'Na itovo Vakavanua Vakaviti,' E.Seru. 37

² 'Who's Who in Fiji' Sam Berwick.45

³ Siliva Naile mai Teci, Yasawa.

ITAVI VAKAVANUA ERA QARAVA NA MARAMA

Vakarautaka: Naomi Koroisamanunu
Tabana ni Vosa kei na iTovo Vakaviti

turaga ena imatai ni nona lakolako ina dua na vanua. Ena dau lili tiko ena ivana ni waqa e dua na tabua, ena ukutaki talega na waqa ena masi kei na ibe.⁴

Na Cere

Na soqo ni kena marautaki ni yaco yani e dua na ilakolako vakaturaga, waqa vou, ilakolako ni kau matanigone, suka mai na caka were ni turaga. Era roqo tiko na iyau e vaka na masi, ibe, waiwai, katukatu isulu na marama, se dumudumu ena kau, me vaka na kuila. Ena dua na marama e taura tu e dua na tabua. E uvu na davui, ra qai veitau qalo se cici na tagane ni ilakolako, ra cicimuri ira na marama me ra yacovi ira yani, luva na iyau ra qai vakacobocobo; eso, e sega ni veitautaki, e bini ga na iyau e matadra na vulagi.⁵ O koya e dau liu ena veitaucici, e nona na ulu ni cere, na tabua. Na ulu ni cere, e yacana talega na 'Icegu ni cere.' Ia, na iyau kece tale ni cere era na wasea na cici cere. E soqo marautaki sara ni veitautaki. E vakayacori na cere e matasawa ke sala wai yani na lakolako vakaturaga. Sa na vakayacori ga na cere e vanua kera kidavaki na suka mai na caka were ni turaga. Mai Macuata, era dau cerevi na luve ni turaga ni sa bogiva na curuibure. Ni ra sa cabe mai na sili, era sa na wawa tu yani e vanua na marama mera cerevi ira na cabe mai. Era dau cicimuri ira na marama na gone tagane lalai, me ra tovolea me ra taura na iyau ni cere. Ni ra sa yaco kece yani ina koro, sa na vakarau tu mai kina, na kedra iwaraki, na magiti. Sa na qai cabo nai yau tale eso, me vaka na masi, ibe, waiwai kei na katukatu isulu, e ikuri ni yau ni **cere**.

Ena 'Bose ko Viti,' ni yabaki 1992, vakayacori mai Tubou, Lakeba era a cereva na Qase Levu ni Lotu Wesele e Viti kei Rotuma, na iTalatala Ratu Isireli Caucau, na marama ni Yasana o Lau, ra qalova na cere na lewe ni mataivalu e wai era kauta tiko yani na Qase Levu.⁶ Ena duidui vakalalai na qaravi ni cere ena noda dui vanua. Na kena qaravi na cere e vakatau tale ga ina kaukaua ni noda rawa ka, vakauasivi na noda iyau vakavanua.

Na Takitaki

Oqo na noda kauta na kakana buta ina dua na vale tani, se kina dua na soqo. Eda na takitaki vei ira eda sema vakadra kina, vei ira na wekada, vei ira na vulagi era mai tiko ena dua tani tale na vale, ina vale ni turaga se vei ira ga eda nanuma ke sa buta e dua na kakana laurai vakavudua se vakagauna ga. E dau kena ivakarau tale ga meda takitaki lesu vei ira era a takitaki mai vei keda ena dua na gauna e liu. Eda rawa ni kau kakana dina ga me vaka na uvi, dalo, vudi, kawai, uto. E rawa nida takitaki icoi ga me vaka na ura, urau, vonu kovu se ika. E rawa talega nida kauta vata na kakana dina kei na kena icoi. Se da takitaki qalu ga se vudi vakasoso se kakana cava ga e levu tu vei keda.

E liu ni ra takitaki na marama ina vale ni turaga, era talia rawa mada na ilalakai me tabei kina na kena na turaga. E dau tu cokocoko talega na uvi se dalo e kau me vakaraitaka na lelevu ni lewe ni qele. Era sa na dui sakitaka lo tiko ga na marama na lewe ni nodra takitaki, ni sa ivakaraitaki tiko ni kaukaua se na igu ni liga idui watidra se o koya a tea. Na takitaki ina vale nei Talatala, na Tale Vunau, e dau tali na kena sova me qai tawa kina na lewe ni takitaki. Na takitaki ga ina dua tale na wekada se itokani, eda sa vakayagataka ga na veleti meda vakatawana kina na lewe ni takitaki. Ni sa lai tau na kakana ena kena vale, se kau tiko ga ina vale ni dua na wekada, se vulagi, se ina vale ni turaga se talatala, eda na dabe, da vakacobocobo. Kevaka eda takitaki tiko ga ina vale nei dua na wekada se itokani, e dau kena ivakarau, me vakalala na veleti na itaukei ni vale, oya me biuta na kakana a kau yani kina ina dua na nodratou veleti, vakatawana tale

⁴ 'Fijian Vademecum,' Keelan, MacCaffrey, Duster

⁵ 'Ivolavosa Vakaviti.'

⁶ 'Na Mata,' Jiulai, Seviteba Okotova 1992.

ITAVI VAKAVANUA ERA QARAVA NA MARAMA

Vakarautaka: Naomi Koroisamanunu
Tabana ni Vosa kei na iTovo Vakaviti

eso na kakana ena veleti, qai vakasuka na veleti vua a takitaki yani. Ia, o keda na takitaki tiko yani, eda sega ni waraka meda kauta lesu mai e dua na ka.

Ena so na gauna ena tukuna o itaukei ni vale, ena qai vakasukai vakamalua yani na noda veleti. Ena so tale na gauna, eda na raica tiko ga ni sega ni veisautaka na veleti eda kau kakana yani kina, eda sa kila ni na qai kau malua ga yani na noda veleti baleta beka ni sega ni rawa ni vakatawani lesu mai na noda veleti. Sa dodonu meda sa tatau sara tale ga meda lesu. Na noda veinanumi ena kakana vakaoqo, e ivakasosoko ni dra vakaveiwekani ka ivakadei ni noda itikotiko vakavanua.

Tevutevu

Qo e dua na gacagaca ni vakamau. E vakayagataki kina na ibe, wili kina na icoco, na vakabati, na idavodavo, na masi se gatu me kena ivakamalumu, na ilokoloko, na itaunamu ni Viti, na itaunamu ni Vavalagi, iubi ni davodavo kei na itutuvi.

Na tevutevu, na nodra lai tevuka na nodrau ibe na veiwatini vou ena nodrau vale ni vakamau, o ira na wekadrau. Eso na vanua era dau tevuka e liu na tabani tagane, ena so tale na vanua era dau liu na taba ni yalewa. Sa dau kena ivakarau me tevutevu e liu o koya sa vakarau rawa e liu. Sa dau qai veitukunitaki yani na kena itukutuku vei ira na wekadrau na veiwatini.

E dau vakarautaki vinaka sara na iyau ni tevutevu. Ni sa lokuci oti rawa ga na siga ni tevutevu, sa veikauyaki na kena itukutuku vei ira na mata veiwekani, sa ra na sagasaga sara toka ga na marama me ra se cuvara rawa yani na tali, ni dau kau ga na ibe vou ena tevutevu. Ena so na vanua, sa dau qaravi veitaravi ga na vakamau, kana ni vakamau kei na tevutevu. Ni oti ga na nodra tevu ibe na marama, era na dabe ra vakacobocobo.

E vuqa na tevutevu, e kau tale ga kina na kato kau, yaya ni kana kei na idavodavo kau se loga.

Ena yabaki 1999, au a bau donuya na soqo ni vakamau nei Solomoni Naiduki, na cauravou ni Matala, Tailevu. A caka na vakamau e Nadera. Ni oti sara ga na vakamau, sa caka sara na kana, tarava sara yani na tevutevu ena nodrau vale vou na veiwatini. Eratou tevutevu e liu na taba ni tagane. Tekivu mai na icoco ni vale, nodrau idavodavo, kena vakabati. E vakatubuqoroqoro na roka drodrolagi ni kula ni davodavo kei na batirusagavulu, na rewarewailagi ni lokoloko, na taunamu vakavavalagi, taunamu vakaviti, yaya ni kana, sitovu kasi, katoniwaililiwa kei na kena ivakatawa. Sa qai ratou yauta mai na nodratou iyau ni tevutevu na taba ni yalewa. Eratou a sega ni vakadrukai rawa.

E toka oqo erā e dua na itukutuku nei Tinai Sione, Milika Senibiau mai na koro vagalala o Nadaraya, tikina o Nabobuco, ena yasana o Naitasiri me baleta na ivalavala ni nodra tevutevu:

'Keimami dau solevu na wekani tagane ena iyau me vaka na tabua kei na ibe qai kau vata na magiti droka. Na iyau oqo e vakavinavinaka nisa soli mai vei keimami e dua na yalewa, bulubulutaki, vakamautaki qai caka na solevu qo me sa voli se me sa kali vakadua mai na yalewa vei tamana me keimami sa mai lewa nona bula se mate ni sa na vosa yalayalataki. Na siga ni solevu, sa qai dau bosei kina na siga ni tevutevu. Sa na qai tevu nodrau idavodavo na veiwatini vou sala vata tale na iyau kei na magiti. Era sa kauta tale tiko ga ena gauna ni kua na iyaya vakavavalagi me vaka na iyaya ni vale. O iratou na wekai yalewa, ni sa mai tevu na iyau nei yalewa, e sa qai dau tawa voli mai ena loma ni rubu se kato e dua na tabua yacana na

ITAVI VAKAVANUA ERA QARAVA NA MARAMA

Vakarautaka: Naomi Koroisamanunu
Tabana ni Vosa kei na iTovo Vakaviti

‘ivakatawa ni kato.’ E dau lolomataka o Tinai yalewa vua na luvena me iotioti ni nona vei qaravi vua. Ena vakatawa vei rau na veiwatini na nodrau qai wasea na iyau se sega.⁷

Ena so na vanua, sa na lewa ga na weka ni tagane me wase rua tale na iyau se sega. Ke wase, e dua me nodrau na veiwatini, dua na iwase e nodra na wekadrau. Sa dau namaki na solevu ni tevutevu ena gauna ni vakamau.

Na Rogoroqo

Na roqoroqo e imatai ni gauna mera lai roqota, lai reguca kina na gone sucu vou o ira na marama era sema vakadra vua.⁸ Era na kau tabua, ibe, isulu ni gone kei na iyaya tale eso me lai vakayagataka na gone. Era na rawa ni lako vakaitokataka, vakamataqali se vakayavusa na marama mera lai roqoroqo. Nira sa roqota, ra reguca na gonevou, era na cavuta tiko eso na vosa n veivakasasameni se kaciva tiko na gone ena yacana ni veimasuti, me vakaoqo, “**Tubuna, sabu! Na serau ni yaloka ni mata qo**” se “**Tubu cake, Tubuna, sa na waraki iko ga o.....(cavuti na luvena sara) Ala se Salote, me qai nomu.**” Eso era dau cavuta eso na vosa ni vakanuinui vinaka ni na gone rawaka se yalomatua maimuri na gonevou qo. “**tubu cake mo qai dau tea na kedaru uvi, Tamana**” se “**Tubu totolo mo dau tali Nada.**” Era na roqota, ra reguca na gonevou o ira kece sara na yaco tiko yani ena roqoroqo. Ke ra lewe levu na marama, era na dui roqota vakalekaleka ga na gone ra solia tale yani vua e dua me roqo.

Kevaka sa tukuni vei rau na itubutubu ni gonevou se rau sa roqoca ga na inakinaki ni roqoroqo sa kilai na gauna ni roqoroqo, sa na rawa me rau vakarautaka tiko e dua na yaqona me qai cabori vei ira na lai roqoroqo me vakavinavinakataki kina na nodra doka se kauaitaka na nodrau gonevou. Ena so na gauna e caka na magiti me ivakavinavinaka. Oya sa na vakatawa sara ga ena nodrau rawaka na itubutubu. Era na sega ni rairai kina vale ni gonevou o ira na wekana ke se bera tiko nira lai roqoroqo vua. Ena sega tale ga ni rawa mera reguca na gonevou ke ra mai raica ni keveti yani ivalenilotu se ina duatani tale na vanua. Era na levea tiko na veisotari kei na gonevou baleta ni se bera tiko nira lai roqoroqo. Baleta ni ka ga ni veiwekani voleka, e sega kina ni dau cabo na veika e kau vei rau na veitinani, e dau tarai ga. Na iloloma eda solia e vakaraitaka na lomada, na noda raica na bibi se na dredre ni isema ni noda veiwekani.

Qo e dua na noda ivakarau makawa na marama. E tiki ga ni noda bula ni veikauaitaki vakawekani.

Na Tikotiko

Kilai mai Tailevu me **vabogi** se **kevekeve**, mai Lau kei Naitasiri me **bikabika**, mai Kadavu me **vabogi**, mai Yasawa me **roqoroqo** se **bogiva**.⁹ Ni sucu na gone vou ulumatua ni dua na turaga, ena vica na buingone era na lai tikotiko ga ena vale ni gone, mera kevekeve tiko me bogi tini ka me kakua ni tau e ra. Ena so na gauna, era na tikotiko na buinigone me yacova e bogiva na gone. Ena loma ni gauna qo, ena kau tiko yani vei ira na kedra tavako, voli vei ira na nodra isulu, vakarautaki tiko na kedra me yacova sara ni sa qai caka na **vakasikasika** ena iotioti ni nodra siga vata. Ena qai caka na kedra magiti mera sa qai veisukayaki. Ena levu na vanua, era na tiko na buinigone, me bogiva. Era dau meke kina ni vakalasalasa o ira na buinigone era dau kevekeve tiko kei ira era dau lako yani ena dreke ba. E namaki vakalevu na gauna me sa lutu kina na vicovico ni gone. E sa dau ka ni lasa sara vei ira na mai kevekeve tiko ena vale ni gone sucu vou ke lutu

⁷ Varanise Masi Qaranikula (Iei Milika, tinai Sione, Nabobuco, Naitasiri)

⁸ ‘Vakaitaukei’ Asesela Ravuvu 58

⁹ Venina Rokovereni, Elenoa Kaila. Tailevu, Ratu Elisa Waqanivalagi, Kadavu. Ili Nawē Nasau, Yasawa. ‘Vakaitaukei’ Asesela Ravuvu

ITAVI VAKAVANUA ERA QARAVA NA MARAMA

Vakarautaka: Naomi Koroisamanunu
Tabana ni Vosa kei na iTovo Vakaviti

na vicovico ni gone ena gauna e keveta tiko kina e dua vei ira, ka ni o koya e lutu donui koya na vicovico, sa na dau 'ore,' sa kena ibalebale oya, me sa dau nona itavi na vakarautaka e dua na kedra magiti kei na yaqona. Na yaca ni magiti qo na **Vakalutu ni Buto**.

E vakatabui me duatani tale e curuma yani na vale ni gone vou ena gauna era kevekeve tiko kina na buinigone. Kevaka e mani curu yani e duatani tale, e sa na vakaorei tale ga. E na ivola nei Solomone Bulicokocoko, 'Na Salusalu,' e kaya ni a ore o Tubunigone baleta ni curuma yani na vale ni se bera na vakabogiva, a lai nona ka ni ore mai na sakosako, ni kena liga.

Kevaka e mai dua tale vei ira na marama e sega ni mai moce ena vale ni gone ena bogi, se lai nona iteitei, se lai vakamatailalaitaka na nona ibe ena gauna e dodonu me kevekeve tiko kina mai na vale ni gone ena loma ni bogiva, e dau ore tale ga. E dau ka tu ga ni ore na tavako, yaqona se magiti.

Na tikotiko se kevekeve se vakabogi e dua na itavi bibi ni marama era lai qarava ena vale ni dua na gone sucu vou. E vakaraitaka na vakamenemenei ni gone se qai sucu.

Na Veilumu

Oqo na nona lai lumudarataki e dua na matanimeke mai vua e dua e sarava tiko na meke. Ena so na gauna e dau lai sova taucoko e dua na tavaya waiwai vakasaluwakitaki vinaka e buradelana me vakavinavinakataki kina na nona matai na meke. Ena gauna qo sa ikuri tu ni noda iyau ni vakavinavinaka na veivakubuti ena ilavo, loli se drega; veivakataubeni ena isulu, salusalu, itaube; veivakatekitekitaki ena ilavo veva; na veiboro ena vouta kei na tibivuru, oya me waqa rawa na tavako ka lai vakani kina o koya e meke tiko. E dau caka vakalevu na veilumu ena gauna ni marau ni siganisucu kei na vakatawase.

E dau veivakauqeti vei ira na lewe ni meke na kena vakavinavinakataki tiko na meke ena gauna ka caka tiko ga kina na meke se na gauna sa lai tini kina e dua na tikina, sa na qai torocake tale na nona veimusuyaka na tolona ena meke. Ena so tale na gauna, sa dau kacivaki ga na vakavinavinaka me vaka:

Vinaka, vinaka saka na meke! (vakavinavinakataki na mata ni meke) se Vinaka na lali! se Mai noqu na lali! (vakavinavinakataki o koya e qiri lali) se Mai noqu na laga! Ena vakavinavinakataki o koya e lagalaga tiko.

E dua na sala ni noda veivakacerecerei oya na noda meketi ira na vulagi. Sa sala talega ni noda veidolei, noda veisauaumatika na veivakacerecerei e caka vei keda ena noda solia na noda iyau ni vakavinavinaka ena gauna ni meke.

Veisiko/Drekedreke

Laki raici ni Tavumate

Ena ivola na itovo vakavanua vakaviti ka vakarautaka na Tabacakacaka ni Vuli e tukuni kina ni veisiko/drekedreke na kena laki raici na tavumate.

E tukuni tale ga na kena ivakamacala ena ivolavosa vakaviti ni qo na kena lai raici e dua na tavumate, vulagi, tamata cakacaka, gonevuli se curuibure &s. E dau kau kina na kena, na mena yaqona, iyau &s.

Ena dua na vakamacala ena ivola Na Noda Bula na iTaukei ka vola o Vika Maloni e tukuni kina va qo ni veisiko/drekedreke ena tabana 37 ni dau vakayacori na drekedreke ena gauna e sucu kina e dua na

ITAVI VAKAVANUA ERA QARAVA NA MARAMA

Vakarautaka: Naomi Koroisamanunu
Tabana ni Vosa kei na iTovo Vakaviti

ulumatua. E dau kau na kena na Tinanigone vou. Ena so na vanua e dau vakatokai tu na 'dreke ba', era dau cola kakana na turaga ka ra na drekedreke o ira na marama. Qo e rawa ni lako vata tale ga kina na roqoroqo.

Ivolavosa: Veisiko r siko; Drekedreke r dreke 1 (veisiko ni Tinanigone)
iTovo Vakavanua vakaviti :Tabana ni Navuci ni Veika Vakaviti (Eliki Seru kei Sakeasi Sovanivalu) tbn 74
'Noda Bula Na iTaukei 'Vika AdiRamusu Maloni, tbn 37

iVakacoa

Na ivakacoa na lewe ni nodra takitaki na marama me kedra iwawa na vulagi. E tukuni na kena ivakamacala ena ivolavosa vakaviti ni qo na kakana se magiti ra dau vakarautaka na marama me kedra iwawa na vulagi. Yacana ena so na vanua na iwāwā, so na vanua na iwāraki, so na vanua na ivakamāmaca.

Ena dua tale na kena ivakamacala ena ivolavosa vakaviti ni qo na caka kakana ni veikidavaki (vb vulagi) se dua e lesu mai na gade; ni ivakacoa kakana ni veikidavaki kilai ena yacana me vakacoataka.

Ena dua tale na kena ivakamacala ena ivolavosa tiko ga vakaviti ni vakaibalebaletaki [vanua] dua e yaco mai ena ilakolako yawa, oga &s. Na kakana vakarautaki e ke me kena iwaraki, iwawa.

Butudravu

Qo e dua na itavi se itovo vakavanua e caka me vakamenemenei kina e dua na goneyalewa vakabibi me ulumatua ena dua na loma ni matavuvale, ni se qai yacovi koya vakadua na kedra mate na marama. Na mate ni marama e yacana raraba na Vakataletubu, yacana mai Namosi na Butudravu, yacana vakaNamoli na Requsesekuwa.

Era dau tevuka na marama e dua na iyau me lai davo koto kina o koya na goneyalewa se qai yacovi koya vakadua na kedra mate na marama. Ena davo tiko me yacova na bogi va, bogi va sa qai vavi na kena magiti ka lai sili iwai na goneyalewa. Duidui na kena icakacaka ena veivanua.

Ena ivola na Noda Bula na iTaukei ka vola o Vika Maloni ena tabana 32 e tukuni kina va qo: Ni qai dua na goneyalewa e tubu cake tiko mai sa dua na ka nona vakamareqeti ena loma ni nona vale. E nodratou isakisaki ka senikau ni matavuvale ko ya. E dau vakaqoroqoro ni sa cakava rawa vakavinaka e dua na ka. E dau qarauni sara na vanua e lako kina ena nodratou taqomaki koya na wekana ka vakauasivi ko iratou na ganena me yacova na nona vakawati.

Ena gauna e sa yacova kina ena imatai ni gauna na nona mate vakamarama se mate ni vula, sa na dau namaki sara toka vei ira na buna kei na tinana. E dau vakarautaki na nona idavodavo ka na caka na kena kakana ni sa vakabogi va. Ena vakaraitaki tiko qo ni sa yacova mai e dua na ivakatagedegede ni bula vakagoneyalewa. E dau vakalevu ga ni vakayacori qori vua na ulumatua. Na yaca gona ni magiti qo na magiti ni butudravu.

Deda Mani Guilecava II

Inise Koroi

Requsesekuwa: vakaNamoli (tukutuku kumuni mai ena veikoro) [FDP 628 vakamacala mai kina o Unaisi Telei mai Namoli, Lautoka, Ba]

Noda Bula na iTaukei: Vika Maloni tabana 32

ITAVI VAKAVANUA ERA QARAVA NA MARAMA

Vakarautaka: Naomi Koroisamanunu
Tabana ni Vosa kei na iTovo Vakaviti

Vakamirasēniwaitui

E tukuni na kena ivakamacala ena ivola ni iTovo Vakavanua vakaviti ni qo na nodra ivakamamaca na gone dau. E dau vivi ga ka qai cabo na iyau e cabo kina, dau kina na iyau me vaka na ibe &s.

Ena ivolavosa vakaviti ena tabana 746 e tukuni kina ***Vakamirasēniwaitui*** e v [vanua] qo na vakacabo ivakamamaca vei ira na gonedau nira cabe na qoli; yacana ena so na vanua na icula ni Mataniika, iqusi ni loa.

ivolavosa vakaviti tbn 746 r Vakamirasēniwaitui

Veivakasalusalutaki

Na vei vakasalusalutaki e itovo vou ena noda vanua, qo e dua na ivakarau vou me vaka na kena sa mai veicurumaki na ivakarau ni bula vakaitaukei kei na nodra ivakarau ni vakarokoro na Idia, e sa laurai ni sa ciqomi na veivakasalusalutaki me sa gacagaca tale ga ni vei qaravi vakavanua. Na vei vakasalusalutaki sa ivakarau ni veikidavaki vakaturaga vei ira na Idia ka curu mai vakarawarawa na ivakarau oya ki na itaukei ena gauna ni bula vakapolitiki ni matanitu veicurumaki ka a mai tekivu veiliutaki ena gauna e sa tu vakataki koya kina o Viti.

E dau vakayacori na vei vakasalusalutaki ni sa dau vakarau me vakayacori e dua na soqo ni marau me vaka na solevu, na meke se na vei qaravi vakavanua era sa dau coria na marama na kena salusalu me vakabulabulataki na irairai ni soqo. Na salusalu sa ivakaraitaki ni marau ka salavata kei na kena isulu, na vesa, na liku, na sote dui roka kei na kena vinivo, na jaba kei na kena isulu,.

Ena dua na kena ivakamacala ena ivola ni Bula Vakavanua ka vola o Ratu Semi Seruvakula ena tabana e 36 e tukuni kina ni ka tabu nira dau vakasalusalutaki na turaga bale mai vua e dua tale qai vakavo ga mai vua na watina se luvena. E tabu ni dua me tara na domodra se vakarubeca tale kina e dua na ka me va na salusalu. Ke gadrevi mera vakasalusalu na noda turaga, ia e dodonu mera se daramaka rawa mai vale ni bera nira gole kina vei qaravi. E a sega tale ga ni dua na gacagaca ni noda vei qaravi vakavanua na veivakasalusalutaki.

Bula Vakavanua: Ratu Semi Seruvakula tbn 36

i Butubutu

Na i Butubutu (vanua) qo e dau vakarautaki kina na ibe, kumi &s, dau tevu ena soqo me itutu vb me nodrau na vakamau, tama kei tina ni gone e papitaiso, turaga se marama e qaravi.

Ena ivola na Noda Bula na iTaukei ka vola o Vika Maloni ena tbn 32 – e tukuni na kena ivakamacala ni qo e dua na gacagaca e dau vakayacori ena gauna ni vei qaravi vakavanua. Ra dau vakarautaka na marama na i butubutu me vaka na ibe, kumi &s me i butubutu ni turaga se marama vulagi mai ena dua na soqo. Dau vakayacori ena gauna e vakayacori oti kina na ivakasobu, ni oti na ivakasobu ena qai muria cake mai na nona i butubutu na turaga se marama. Nira sa muria cake mai era na qai bika toka na marama na yasa ruarua ni butubutu me ivakaraitaki ni nodra doka na ilakolako vakaturaga se vakamarama.

ITAVI VAKAVANUA ERA QARAVA NA MARAMA

Vakarautaka: Naomi Koroisamanunu
Tabana ni Vosa kei na iTovo Vakaviti

Ena ivola na Noda Bula na iTaukei e tabaki koto kina e dua na itaba ni turaga Tui Nayau sa bale Ratu Sir Kamisese Mara ena nona muria toka mai na nodra i butubutu ka ra qai dabe/bika toka na marama na yasa ruarua ni nona i butubutu.

ivolavosa vosa vakaviti – *r* : i butubutu
Noda Bula na iTaukei – Vika Maloni tabana 32

Magiti ni Yavou

Na magiti ni yavou e sega wale ga ni dau caka taudua vei ira na ulumatua tagane. Ni dua na gone tagane e se qai tiko ibure e dau ka bibi sara vei ira na wekana.

Ena dau caka na kena magiti ni kana vata. Qo e dau qai caka ena gauna e vakabogi va kina. Era na vakarautaka na marama na nona isulu na cauravou ka ra na tevuka tale ga na nona idabedabe ni kana. Ia, ena gauna mada ga e davo koto kina e vale ra na tevuka tale ga na nona idavodavo na marama tinana.